

Світлана Лепех

Львівський національний університет
імені Івана Франка
deklaw@law.lnu.edu.ua

Концептуальні засади правового регулювання споживчого кредитування в Україні

Важливим складовим елементом соціально-економічної системи будь-якого суспільства є кредитування. Споживче кредитування в Україні в умовах інтеграційних процесів лише розвивається і одним із аспектів належності, якості такого становлення має стати адаптація національного цивільного законодавства до стандартів ЄС. Значна частина проблем, які виникають в діяльності банків, кредитних спілок, в процесі розгляду судових справ даних категорій, не знайшли належної правової оцінки в науковій літературі, окремі з них залишаються предметом дискусій. Усе це вказує на необхідність більш ґрунтовних наукових розробок в цій сфері з метою подальшого вдосконалення правових засад функціонування кредитних механізмів.

Питанням правового регулювання відносин споживчого кредитування, крім параграфу 2 глави 71 Цивільного кодексу України (далі – ЦК України), яка містить норми про кредитування в цілому, присвячена стаття 11 Закону України № 1023-ХІІ від 12.05.1991 року (в редакції від 01.12.2005 року) «Про захист прав споживачів» (далі – ЗУ «Про захист прав споживачів»). Відповідно до Рішення Конституційного Суду України № 15-рп/2011 від 10.11.2011 року (справа про захист прав споживачів кредитних послуг) положення пунк-

тів 22, 23 статті 1, статті 11 ЗУ «Про захист прав споживачів» поширюються на правовідносини між кредитором та позичальником (споживачем) за договором споживчого кредиту, що виникають як під час укладення, так і виконання такого договору.

Договір про надання споживчого кредиту укладається між кредитором та споживачем, відповідно до якого кредитор надає кошти (споживчий кредит) або бере зобов'язання надати їх споживачеві для придбання продукції у розмірі та на умовах, встановлених договором, а споживач зобов'язується повернути їх разом з нарахованими відсотками (ч. 1 ст. 11 ЗУ «Про захист прав споживачів»). Таке законодавче визначення цього правочину в цілому відповідає поняттю кредитного договору, яке міститься в статті 1054 ЦК України, уточнюючи при цьому специфічні ознаки договору споживчого кредиту (мету надання та суб'єктний склад), однак, дає досить узагальнене уявлення про його правову природу.

Сторонами договору споживчого кредиту є кредитор та позичальник (споживач). Ст. 11 ЗУ «Про захист прав споживачів» не називає учасників цивільних відносин, які можуть виступати кредиторами, хоча конкретизація законодавцем такої вимоги сприятиме забезпеченню інформованості споживача кредитної послуги. Така інформація могла б надаватися споживачам кредитними посередниками, однак, і цей інститут в Україні лише зароджується. Згідно зі ст. 1054 ЦК України кредиторами можуть виступати банки та інші фінансові установи, перелік яких містить п. 1 ч. 1 ст. 1 Закону України № 2664-III від 12.07.2001 року «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг». Серед них надавати послуги споживчого кредиту можуть банки, кредитні спілки, страхові організації, які займаються страхуванням життя, та ломбарди. Позичальниками (споживачами) за такими договорами виступають лише фізичні особи, які придбавають, замовляють, використовують або мають намір придбати чи замовити продукцію (будь-який виріб (товар), роботу чи послугу) для особистих потреб, безпосередньо не пов'язаних з підприємницькою діяльністю або виконанням обов'язків найманого працівника. Зважаючи на специфіку даних договірних зобов'язань, видається доцільним встановлення обмежень щодо віку та обсягу дієздатності позичальника і надання права на отримання послуг споживчого кредиту лише повнолітнім дієздатним особам. Для вирішення питання щодо надання кредиту певному потенційному позичальнику кредитор має право вимагати у нього надання відомостей, які стосуються оцінки його платоспроможності. Персональні дані, одержані від споживача або іншої особи у зв'язку з укладенням та виконанням договору про надання споживчого кредиту, можуть використовуватися виключно для оцінки фінансового стану споживача та його спроможності виконати зобов'язання за таким договором. Кредитор повідомляє за письмовою згодою позичальника відомості про нього Бюро кредитних історій, яке за-

ймається збиранням, обробленням, зберіганням, захистом і використанням інформації.

Бюро забороняється збирати та зберігати в кредитних історіях інформацію про фізичних осіб щодо національності, расового та етнічного походження, політичних поглядів, релігійних і філософських переконань, стану здоров'я, членства в партіях та інших об'єднаннях громадян (ст. 8 Закону України № 2704-ІУ від 23.06.2005 року «Про організацію формування та обігу кредитних історій»). Кредитна історія, сформована бюро, може містити інформацію щодо відомостей, які ідентифікують особу, відомостей про грошове зобов'язання суб'єкта кредитної історії, а також інформацію про суб'єкта кредитної історії, яка складається із сукупності документованої інформації про особу з державних реєстрів, інших баз даних публічного користування, відкритих для загального користування джерел та відомості про операції з інформацією, яка складає кредитну історію.

Законодавством встановлені особливості укладення цього договору, передбачені з метою забезпечення належної інформованості, обізнаності споживача кредитної послуги щодо майбутньої домовленості. Так, перед укладенням договору про надання споживчого кредиту кредитор зобов'язаний повідомити споживача у письмовій формі про: 1) особу та місцезнаходження кредитодавця; 2) кредитні умови, зокрема: мету, для якої споживчий кредит може бути витрачений; форми його забезпечення; наявні форми кредитування з коротким описом відмінностей між ними, в тому числі між зобов'язаннями споживача; тип відсоткової ставки; суму, на яку кредит може бути виданий; орієнтовну сукупну вартість кредиту (в процентному значенні та грошовому виразі) з урахуванням відсоткової ставки за кредитом та вартості всіх послуг (реєстратора, нотаріуса, страховика, оцінювача тощо), пов'язаних з одержанням кредиту та укладенням договору про надання споживчого кредиту; строк, на який кредит може бути одержаний; варіанти повернення кредиту, включаючи кількість платежів, їх частоту та обсяги; можливість дострокового повернення кредиту та його умови; необхідність здійснення оцінки майна та, якщо така оцінка є необхідною, ким вона здійснюється; податковий режим сплати відсотків та про державні субсидії, на які споживач має право, або відомості про те, від кого споживач може одержати докладнішу інформацію; переваги та недоліки пропонувананих схем кредитування. Порядок повідомлення такої інформації визначений Правилами надання банками України інформації споживачу про умови кредитування та сукупну вартість кредиту, затвердженими Постановою Правління Національного банку України № 168 від 10.05.2007 року (далі – Правила), відповідно до пункту 2.4 яких банки зобов'язані отримати письмове підтвердження споживача про ознайомлення з такою інформацією. Такі законодавчі положення встановлюють для кредиторів вимоги щодо надання інформації потенційному позичальнику не лише про договір споживчого кредиту, а про кредитну операцію в цілому.

Договір про надання споживчого кредиту укладається у письмовій формі, один з оригіналів якого передається споживачеві. Обов'язок доведення того, що один з оригіналів договору був переданий споживачеві, покладається на кредитодавця. Кредитний договір, укладений з недодержанням письмової форми, є нікчемним.

Відповідно до ч. 6, 7 ст. 11 ЗУ «Про захист прав споживачів» споживач має право протягом чотирнадцяти календарних днів відкликати свою згоду на укладення договору про надання споживчого кредиту без пояснення причин. Відкликання згоди оформляється письмовим повідомленням, яке споживач зобов'язаний подати особисто або через уповноваженого представника чи надіслати кредитодавцю до закінчення 14-денного строку. З відкликанням згоди на укладення договору про надання споживчого кредиту споживач повинен одночасно повернути кредитодавцю кошти або товари, одержані згідно з договором. Споживач також сплачує відсотки за період між моментом одержання коштів та моментом їх повернення за ставкою, встановленою в договорі, однак, не зобов'язаний сплачувати будь-які інші збори у зв'язку з відкликанням згоди. Право відкликання згоди не застосовується щодо: споживчих кредитів, забезпечених іпотекою; споживчих кредитів на придбання житла; споживчих кредитів, наданих на купівлю послуги, виконання якої відбулося до закінчення строку відкликання згоди.

Слід зауважити, що право на відкликання згоди, передбачене цим Законом, є досить специфічним, така можливість не передбачена щодо інших договорів як загальна, не згадується Главою 53 ЦК України «Укладення, зміна і розірвання договору», до того ж законодавець досить схематично відобразив правові наслідки реалізації позичальником такого права, окремі з них є взагалі нелогічними (наприклад, повернення позичальником кредитодавцю не коштів, а товару, хоча договір споживчого кредиту опосередковує переміщення саме коштів, а не придбаного за кредитні кошти товару). До того ж, доцільним є розмежування законодавцем конструкцій реалізації позичальником прав на відкликання згоди, відмову від договору, дострокове повернення кредиту та розірвання такого договору.

Будь-який договір про надання фінансових послуг, якщо інше не передбачено законом, повинен містити: назву документа; назву, адресу та реквізити суб'єкта господарювання; прізвище, ім'я і по батькові фізичної особи, яка отримує фінансові послуги, та її адресу; найменування, місцезнаходження юридичної особи; найменування фінансової операції; розмір фінансового активу, зазначений у грошовому виразі, строки його внесення та умови взаєморозрахунків; строк дії договору; порядок зміни і припинення дії договору; права та обов'язки сторін, відповідальність сторін за невиконання або неналежне виконання умов договору; підтвердження, що відповідна інформація надана клієнту; інші умови за згодою сторін; підписи сторін (ч. 1 ст. 6 ЗУ «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фі-

нансових послуг»). Але по суті більшість з цих вимог до договору про надання фінансових послуг носять характер реквізитів договору, а не його істотних умов.

Щодо умов домовленості між кредитором та позичальником законодавством окремо встановлені вимоги. У договорі про надання споживчого кредиту зазначаються: сума кредиту; детальний розпис сукупної вартості кредиту для споживача (у процентному значенні та грошовому виразі) з урахуванням відсоткової ставки за кредитом та вартості всіх послуг (реєстратора, нотаріуса, страховика, оцінювача тощо), пов'язаних з одержанням, обслуговуванням, погашенням кредиту та укладенням договору про надання споживчого кредиту; дата видачі кредиту або, якщо кредит видаватиметься частинами, дати і суми надання таких частин кредиту та інші умови надання кредиту; право дострокового повернення кредиту; річна відсоткова ставка за кредитом; умови дострокового розірвання договору; інші умови, визначені законодавством (абз. 4 ч. 4 ст. 11 ЗУ «Про захист прав споживачів»). Такий законодавчий підхід до визначення умов договору споживчого кредиту, як і обсягу інформації, яка має бути повідомлена споживачу перед вчиненням цього правочину, є досить безсистемним, позбавленим повноти та ясності, зважаючи на наступне: 1) разом змішані реквізити та умови договору, а останні стосуються не лише цього правочину, але й інших, при цьому істотні умови самого договору споживчого кредиту не виокремлено; 2) окремі умови такого договору розділені на частини в різних пунктах; 3) на практиці надання послуг споживчого кредиту дійсно може опосередковуватись укладенням не одного, а низки пов'язаних між собою договорів, однак, встановлення законодавчої вимоги щодо визначення плати за надання інших, крім кредитної, послуг обумовлює змішаний характер такого договору. При цьому, в наведених законодавчих нормах не відображено процедури здійснення кредитної операції в цілому: шляхом укладення змішаного договору, низки взаємопов'язаних договорів, конкретизації необхідних з них, а також таких, які є необов'язковими; 4) деякі умови не згадуються серед тих, які сторони мають зазначити в такому договорі, хоча вони є необхідними для такого договірного зобов'язання, зокрема щодо цільового використання кредитних коштів. Загалом зі змісту даних законодавчих положень не можна отримати повного та систематизованого уявлення про умови такої домовленості, а відповідно і про зміст зобов'язань споживчого кредитування.

Істотною умовою будь-якого договору є умова про предмет. У наведених вище законодавчих положеннях ця умова визначена як «розмір фінансового активу» або «сума кредиту». Зважаючи на те, що договір споживчого кредиту відноситься за чинним законодавством до групи договорів про надання послуг, умова про його предмет має містити характеристику не лише фінансових активів, щодо яких сторони домовляються, але й характе-

ристику самої послуги, тобто дій по наданню цих активів. Кредитна послуга є різновидом фінансової послуги, перелік яких передбачений ЗУ «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг», відповідно до п.6 ч.1 ст. 4 якого передбачена така послуга як надання коштів у позику, в тому числі на умовах фінансового кредиту, а відповідно до п. 4 ч. 1 ст. 1 цього ж нормативного акту до фінансових активів належать кошти, цінні папери, боргові зобов'язання та право вимоги боргу, що не віднесені до цінних паперів.

У договорах про надання послуг, якими водночас опосередковується переміщення матеріальних благ, для повноти характеристики умови про предмет доцільно акцентувати увагу на обох складових частинах цієї істотної умови договору, тобто характеризувати правову сутність самої послуги та конкретизувати майно, яке передається в процесі надання такої послуги. Так, за договором споживчого кредиту надається такий вид фінансової послуги, що полягає в передачі кредитодавцем позичальнику (фізичній особі) національної валюти на умовах використання її для задоволення його особистих потреб споживчого характеру, а також повернення зі спливом обумовленого строку такої ж суми коштів і оплатою наданої послуги; відповідно даним договором може опосередковуватись кредитування лише національної валюти України. Заборона споживчого кредитування в іноземній валюті на території України на даному етапі становлення національної економіки видається доцільною. Якщо кошти надаються позичальникові готівкою, то він набуває права власності на них, а якщо безготівковим шляхом, то права вимоги зобов'язального характеру.

Умова про плату в договорах споживчого кредиту теж в законодавстві визначається неоднозначно, оскільки ст.ст. 1054, 1056-1 ЦК України згадують лише про проценти в якості плати, натомість ст. 11 ЗУ «Про захист прав споживачів» цю умову характеризує значно ширше та досить неоднозначно. На практиці в споживчому кредитуванні в якості плати передбачають встановлення процентів, комісійних, інших платежів. Проценти є платою за кредитну послугу, розмір якої обчислюється на основі обумовленої договором процентної ставки. Процентна ставка за кредитом може бути фіксованою або змінюваною. Тип процентної ставки визначається кредитним договором. Розмір процентів, тип процентної ставки (фіксована або змінювана) та порядок їх сплати за кредитним договором визначаються в договорі залежно від кредитного ризику, наданого забезпечення, попиту і пропозицій, які склалися на кредитному ринку, строку користування кредитом, розміру облікової ставки та інших факторів. Фіксована процентна ставка є незмінною протягом усього строку кредитного договору. Встановлений договором розмір фіксованої процентної ставки не може бути збільшено банком в односторонньому порядку. Умова договору щодо права банку змінювати розмір фіксованої процентної ставки в односторонньому порядку є нікчем-

ною. У разі застосування змінюваної процентної ставки кредитор самостійно, з визначеною у кредитному договорі періодичністю, має право збільшувати та зобов'язаний зменшувати процентну ставку відповідно до умов і в порядку, встановлених кредитним договором. Кредитодавець зобов'язаний письмово повідомити позичальника, поручителя та інших зобов'язаних за договором осіб про зміну процентної ставки не пізніше як за 15 календарних днів до дати, з якої застосовуватиметься нова ставка. У кредитному договорі встановлюється порядок розрахунку змінюваної процентної ставки із застосуванням погодженого сторонами індексу. Порядок розрахунку змінюваної процентної ставки повинен дозволяти точно визначити розмір процентної ставки за кредитом на будь-який момент часу протягом строку дії кредитного договору. Кредитор не має права змінювати встановлений кредитним договором порядок розрахунку змінюваної процентної ставки без згоди позичальника. У разі застосування змінюваної процентної ставки у кредитному договорі повинен визначитися максимальний розмір збільшення процентної ставки.

У пункті 3.1 Правил зазначається, що банки зобов'язані в кредитному договорі або додатку до нього надавати детальний розпис сукупної вартості кредиту з урахуванням процентної ставки за ним, вартості всіх супутніх послуг, а також інших фінансових зобов'язань споживача. В умовах досліджуваних договорів, крім процентів, сторони передбачають сплату позичальником різних комісійних платежів. Так, згідно із ч. 12 ст. 47 Закону України № 2121-III від 07.12.2000 року «Про банки і банківську діяльність» банк самостійно встановлює процентні ставки та комісійну винагороду за надані послуги. Однак, саме суперечливе, недосконале правове регулювання цього питання створює для банків можливість отримувати комісійні платежі не лише за фактично надані послуги, але й іноді без їх реального надання. Проблема законності встановлення та стягнення комісійних платежів має кілька складових. Насамперед, законодавство України не містить вичерпного чи приблизного переліку комісійних платежів, які можуть застосовуватися в процесі здійснення кредитної діяльності банком чи іншою кредитною організацією. Кредитодавці самостійно встановлюють комісійні винагороди за надані послуги. Такі комісійні платежі можуть бути одноразовими (за видачу кредиту, за підготовку, обробку документів та проведення операції, за зняття кредитних коштів готівкою, за надання інформації про заборгованість, за дострокове повне або часткове повернення кредитних коштів тощо) або періодичними (щомісячні у вигляді фіксованої суми або залежно від залишку, наприклад, за обслуговування кредитної лінії, за розрахунково-касове обслуговування тощо). Відсутність вичерпного переліку послуг, за які вони могли б встановлювати плату у вигляді комісій призвела до того, що в значній частині випадків такі платежі стягуються за дії, що не є наданням послуг. Ті ж комісійні

платежі, які обґрунтовано встановлюються за надання відповідних послуг банком чи іншим кредитором, повинні стягуватись на підставі договорів про надання таких послуг (наприклад, комісія за обслуговування кредитної лінії – за договором про відкриття кредитної лінії). Споживач не зобов'язаний сплачувати кредиторам будь-які збори, відсотки, комісії або інші вартісні елементи кредиту, що не були зазначені у договорі. Кредитору забороняється встановлювати у договорі про надання споживчого кредиту будь-які збори, відсотки, комісії, платежі тощо за дії, які не є послугою у визначенні ЗУ «Про захист прав споживачів» (послугою вважається діяльність виконавця з надання (передачі) споживачеві певного визначеного договором матеріального чи нематеріального блага, що здійснюється за індивідуальним замовленням споживача для задоволення його особистих потреб).

Отже, перелік комісійних платежів, які можуть стягуватися в процесі здійснення кредитної діяльності банками чи іншими кредиторами, доцільно визначити в законодавстві; кожен вид комісії має встановлюватися як плата за надання окремої фінансової чи іншої послуги, опосередкованої досягненням сторонами відповідної домовленості шляхом укладення самостійного чи змішаного договору.

При узгодженні умови про плату сторони мають визначити можливі способи погашення заборгованості за кредитним договором. Сторонами обов'язково повинен розроблятися графік погашення кредиту, що є невід'ємною частиною договору споживчого кредиту. Найбільш поширеними є диференційований та ануїтетний способи. Диференційований платіж – це платіж, при якому вся сума боргу ділиться на певні частини і щомісяця виплачується його чергова частина та проценти, нараховані на залишок основного боргу. Ануїтетні платежі – це регулярні рівні щомісячні або щоквартальні платежі, які направляються на погашення основного боргу, процентів, комісійних платежів, що розраховуються таким чином, що в кінці перебігу строку дії договору за умови виконання зобов'язання позичальником заборгованість повністю погашається. Особливістю застосування ануїтетних платежів є також те, що законом не визначено, яка саме формула для їх розрахунку має використовуватись, а тому кредитор самостійно наперед розробляє правила щодо того чи іншого виду такого платежу, що безперечно не завжди сприяє забезпеченню оптимальних умов реалізації інтересів позичальником.

Умова про строк є втіленням принципу строковості кредитних праводносин. Ця умова визначає певний період у часі, зі спливом якого має бути виконано позичальником обов'язок погасити борг та оплатити кредитну послугу і реалізовано право кредитора вимагати його виконання. За критерієм функціонального призначення в процесі виконання зобов'язань за договором споживчого кредиту строки можна класифікувати на дві групи: основні

(строк дії договору, строки реалізації основних прав та обов'язків); допоміжні (строки пролонгації дії договору, строки відстрочення платежів, строки представлення нової інформації, наприклад, стосовно зміни місця проживання сторони, пропозиції щодо зміни умов договору, ін.). Сторони можуть продовжувати строк виконання обов'язків щодо повернення кредитних коштів (продовжувати надання кредитної послуги). Таким чином, відбувається реструктуризація кредитної заборгованості, що є необхідною можливістю для позичальника полегшити кредитний тягар, а для кредитора повернути кошти по проблемних кредитах. І на практиці кредитодавці застосовують такий механізм, оскільки це дає можливість зменшити частку безнадійних кредитів. Банк має право за реструктуризованими договорами звільнити позичальників від сплати будь-яких штрафних санкцій за несвоєчасне виконання умов кредитних договорів, що виникли до дати такої реструктуризації. Важливим негативним аспектом такої законодавчої можливості є допустимість вибіркової її застосування щодо позичальників без конкретизації критеріїв такої диференціації.

Щодо цільового спрямування кредитних коштів, то вони можуть бути використані для придбання, замовлення будь-якого виробу (товару), роботи чи послуги для особистих потреб, безпосередньо не пов'язаних з підприємницькою діяльністю або виконанням обов'язків найманого працівника. Сама ця умова є визначальною при виділенні договору споживчого кредиту як окремого виду кредитних договорів і має обов'язково узгоджуватися сторонами. У процесі кредитування кредитори здійснюють контроль за цільовим використанням позичальниками наданих кредитів шляхом перевірки документів, представлених для оформлення кредиту, звітів про використання коштів та інших документів, передбачених кредитним договором, а також шляхом перевірок на місцях.

Важливим концептуальним підходом є положення, передбачене ч. 5 ст. 11 ЗУ «Про захист прав споживачів», про застосування до договорів із споживачами про надання споживчого кредиту положень цього нормативного акту про несправедливі умови в договорах, зокрема положення, згідно з якими: 1) для надання кредиту необхідно передати як забезпечення повну суму або частину суми кредиту чи використати її повністю або частково для покладення на депозит, або викупу цінних паперів, або інших фінансових інструментів, крім випадків, коли споживач одержує за таким депозитом, такими цінними паперами чи іншими фінансовими інструментами таку ж або більшу відсоткову ставку, як і ставка за його кредитом; 2) споживач зобов'язаний під час укладення договору укласти інший договір з кредитодавцем або третьою особою, визначеною кредитодавцем, крім випадків, коли укладення такого договору вимагається законодавством та/або коли витрати за таким договором прямо передбачені у складі сукупної вартості кредиту для споживача; 3) передбачаються зміни в будь-яких витратах за договором,

крім відсоткової ставки; 4) встановлюються дискримінаційні стосовно споживача правила зміни відсоткової ставки.

Досить часто на практиці позичальники реалізують право на дострокове повернення кредитних коштів, передбачене ч. 8 ст. 11 ЗУ «Про захист прав споживачів». Якщо споживач скористався правом повернення споживчого кредиту шляхом збільшення суми періодичних виплат, кредитор зобов'язаний здійснити відповідне коригування кредитних зобов'язань споживача у бік їх зменшення. Споживач у разі дострокового повернення споживчого кредиту сплачує відсотки за користування кредитом та вартість всіх послуг, пов'язаних з обслуговуванням та погашенням кредиту, за період фактичного користування кредитом. Кредитодавцю забороняється відмовляти споживачу в прийнятті платежу у разі дострокового повернення споживчого кредиту, встановлювати будь-яку додаткову плату, пов'язану з достроковим поверненням споживчого кредиту. Умова договору про надання споживчого кредиту, яка передбачає сплату споживачем будь-якої додаткової плати у разі дострокового повернення споживчого кредиту, є нікчемною. Такий підхід законодавця є досить спрощеним і не враховує специфіки здійснення кредитної діяльності, як наслідок, кредиторам при укладенні таких договорів намагаються свої можливі втрати прибутку на випадок дострокового повернення позичальником коштів компенсувати шляхом встановлення різноманітних платежів, правова природа яких не чітко визначена.

Неузгодженими залишається і низка інших концептуальних положень правового регулювання споживчого кредитування, кожне з яких може стати предметом окремих наукових досліджень. Свідченням цього є проблематичність розгляду таких категорій спорів, які виникають з договорів споживчого кредиту, відображена як в Постанові Пленуму Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ № 5 від 30.03.2012 року «Про практику застосування судами законодавства при вирішенні спорів, що виникають із кредитних правовідносин», так і в Узагальненнях Верховного Суду України судової практики розгляду цивільних справ, що виникають з кредитних правовідносин, від 13.12.2010 року та 11.11.2011 року. Зокрема, дискусійними залишаються питання щодо співвідношення способів захисту порушених прав сторонами договору споживчого кредиту та реалізації права на їх вибір, допустимості застосування різних видів забезпечення виконання таких зобов'язань, підстав та порядку припинення кредитних зобов'язань, обсягу прав та обов'язків за такими договорами, які можуть передаватися в порядку правонаступництва, співвідношення форм цивільно-правової відповідальності, які можуть застосовуватись в разі невиконання чи неналежного виконання кредитних зобов'язань тощо. Значна специфіка кредитних зобов'язань, в тому числі в сфері надання кредитних послуг споживачам, вимагає виокремлення концептуальних засад, а надалі і деталізації особливостей правового регулювання таких до-

говірних відносин в окремих нормативних актах, а тому прийняття Закону «Про споживче кредитування» із врахуванням напрацьованих теоретичних розробок та вироблених судовою практикою підходів є вельми актуальним.

Отже, концептуальні підходи в правовому регулюванні споживчого кредитування в Україні потребують вдосконалення із врахуванням таких основних аспектів: деталізації особливостей договірної регулювання цих відносин, урівноваженості законодавчих гарантій реалізації інтересів учасниками цих відносин, розширення договірних можливостей мінімізації ризикового характеру кредитування, уніфікації законодавчої термінології і спрощення законодавчих конструкцій, забезпечення умов єдиного усталеного тлумачення положень законодавства в цій сфері.

Switłana Łepach

Narodowy Uniwersytet
im. Iwana Franki we Lwowie
deklaw@law.lnu.edu.ua

Podstawowe zasady regulacji prawnych kredytowania konsumpcyjnego na Ukrainie

Ważnym elementem układu społeczno-gospodarczego w każdym społeczeństwie jest kredytowanie. Kredytowanie konsumpcyjne na Ukrainie w warunkach procesów integracyjnych dopiero się rozwija a jednym z aspektów właściwego i jakościowego jego rozkwitu powinno być dostosowanie ukraińskiego ustawodawstwa cywilnego do standardów UE. Istotna liczba problemów, z którymi spotykają się w swej działalności banki oraz związki kredytowe, w trakcie prowadzenia postępowań sądowych wspomnianych kategorii, nie uzyskała właściwej oceny prawnej w literaturze naukowej, a niektóre z nich wciąż pozostają przedmiotem dyskusji. Wskazuje to na konieczność przeprowadzenia bardziej gruntownych badań naukowych w tym zakresie w celu dalszego doskonalenia prawnych zasad funkcjonowania mechanizmów kredytowych.

Kwestii prawnego regulowania kredytowania konsumpcyjnego, oprócz § 2 Rozd.71 Kodeksu Cywilnego Ukrainy (zwanego w dalszej treści KC Ukrainy), zawierającego ogólne normy o kredytowaniu, poświęcony jest również artykuł 11 ustawy Nr 1023-XII z dnia 12.05.1991 r. (w wersji z dnia 01.12.2005 r.). Zgodnie z uchwałą Sądu Konstytucyjnego Ukrainy Nr 15-rp/2011 z dnia 10.11.2011 r. (w sprawie obrony praw konsumentów usług kredytowych), przepisy określone w

art. 1 pkt. 22, 23, art. 11 ustawy «O ochronie praw konsumentów» obejmują relacje między kredytodawcą a kredytobiorcą (konsumentem) wynikające z umowy o kredyt konsumpcyjny, które powstają zarówno w trakcie zawarcia, jak i wykonania takiej umowy.

Umowa o udzielenie kredytu konsumpcyjnego zawierana jest między kredytodawcą a konsumentem. Według niej kredytodawca udziela środki (kredyt konsumpcyjny) lub zobowiązuje się do ich udzielenia konsumentowi w celu nabycia przez niego towarów, w wielkości oraz na warunkach określonych przez umowę, a konsument zobowiązuje się do ich zwrócenia wraz z naliczonymi odsetkami (art. 11 ust. 1 ustawy «O ochronie praw konsumentów»). Tak sformułowana ustawodawcza definicja tej czynności prawnej na ogół odpowiada pojęciu umowy kredytowej, określonej w art. 1054 KC Ukrainy, wyszczególniając przy tym specyficzne cechy umowy o kredyt konsumpcyjny (cel udzielenia oraz podmioty czynności prawnej), jednak w sposób dość ogólny określając jej naturę prawną.

Stronami umowy o kredyt konsumpcyjny są kredytodawca i kredytobiorca (konsument). Art. 11 ustawy «O ochronie praw konsumentów» nie nazywa uczestników relacji prawnych, którzy mogą występować jako kredytodawcy mimo, że skonkretyzowanie przez ustawodawstwo takiego wymogu sprzyjałoby lepszemu poinformowaniu konsumenta. Stosowna informacja mogłaby być udzielana konsumentom przez pośredników kredytowych, jednak taka instytucja na Ukrainie dopiero powstaje. Zgodnie z art. 1054 KC Ukrainy, w charakterze kredytodawców mogą występować banki i inne instytucje finansowe, których wykaz zawiera art. 1 ust. 1 pkt. 1 ustawy Nr 2664-III z dnia 12.07.2001 r. «O usługach finansowych i regulacji państwowej rynków usług finansowych». Wśród nich udzielać usługi kredytu konsumpcyjnego mogą: banki, związki kredytowe, organizacje ubezpieczeniowe, które prowadzą działalność w zakresie ubezpieczeń na życie oraz lombardy. Jako pożyczkobiorcy (konsumenty) w takich umowach mogą występować tylko osoby fizyczne, które nabywają, zamawiają, używają lub mają zamiar nabycia czy zamówienia produktu (jakiegokolwiek wyrobu (towaru), serwisu czy usługi do celów osobistych, nie związanych w sposób bezpośredni z działalnością gospodarczą lub pełnieniem funkcji pracownika najemnego. Ze względu na specyficzny charakter zobowiązań z tytułu umowy, wydaje się słuszne ustalenie ograniczeń wiekowych oraz ograniczeń w zakresie zdolności do podejmowania czynności prawnych pożyczkobiorcy, tj. udzielenie prawa do otrzymania usług kredytowych tylko osobom pełnoletnim oraz uprawnionym do podejmowania czynności prawnych. W celu podjęcia decyzji w sprawie udzielenia kredytu potencjalnemu kredytobiorcy, kredytodawca jest uprawniony do żądania od niego przedstawienia informacji, dotyczących jego wypłacalności. Dane personalne otrzymane od pożyczkobiorcy lub innej osoby w związku z zawarciem lub wykonaniem umowy o udzielenie kredytu konsumpcyjnego mogą być wykorzystywane wyłącznie do oceny stanu finansowego konsumenta oraz jego zdolności do wykonania zobowiązań z tytułu takiej umo-

wy. Po uzyskaniu pisemnej zgody pożyczkobiorcy, kredytodawca przekazuje informacje o nim do Biura Historii Kredytowych, które zajmuje się zbiorem, opracowaniem, przechowywaniem, ochroną i użyciem informacji. Dane zbierane przez Biuro nie mogą dotyczyć zbioru i przechowywania w historiach kredytowych informacji o osobach fizycznych, dotyczącej narodowości, przynależności rasowej oraz etnicznej, przekonań politycznych, religijnych i filozoficznych, stanu zdrowia, członkostwa w partiach politycznych i innych organizacjach społecznych (art. 8 ustawy Nr 2704-IU z dnia 23.06.2005r. «O sposobie tworzenia i obiegu historii kredytowych»). Historia kredytowa, stworzona przez Biuro, może zawierać informacje dotyczące tożsamości osoby, informacje na temat zobowiązania pieniężnego podmiotu historii kredytowej, a także informacje o podmiocie historii kredytowej, składające się ze zbioru dokumentowanej informacji o osobie z rejestrów państwowych, innych baz danych użytku publicznego, otwartych dla użytku powszechnego źródeł, oraz danych dotyczących operacji wykonanych z informacją stanowiącą historię kredytową.

Ustawodawstwo określa szczegóły zawierania tej umowy, ustalone w celu zapewnienia należytego poinformowania konsumenta o planowanym porozumieniu. Przed zawarciem umowy o udzielenie kredytu konsumpcyjnego kredytodawca zobowiązany jest do poinformowania konsumenta na piśmie o: 1) osobie oraz siedzibie kredytodawcy; 2) warunkach udzielenia kredytu, a w szczególności: celu, na który może zostać wydany kredyt konsumpcyjny; formy jego udzielenia; obecnych form kredytowania z krótkim opisem różnic między nimi, w tym też z opisem różnic w zobowiązaniach konsumenta; typie oprocentowania; kwocie, która może zostać udzielona w charakterze kredytu; szacunkowej wartości łącznej kredytu (w formie procentowej oraz kwotowej) z uwzględnieniem stopy procentowej i kosztu wszystkich usług (rejestratora, notariusza, ubezpieczyciela, rzeczoznawcy etc.), związanych z udzieleniem kredytu i zawarciem umowy o udzielenie kredytu konsumpcyjnego; okresie, na który wydany zostaje kredyt; wariantach spłacenia kredytów, w tym liczbie płatności, ich frekwencji i wysokości spłacanej kwoty; możliwości przedterminowego spłacenia kredytu oraz jego warunkach; przeprowadzeniu wyceny mienia oraz – jeżeli okaże się ona niezbędna – wskazaniu podmiotu, który jej dokona; podatkowym trybie spłaty odsetków oraz przysługujących konsumentowi subsydiach państwowych lub miejscach, gdzie konsument może otrzymać szczegółową informację; plusach i minusach oferowanych schematów kredytowania. Sposób udostępnienia takiej informacji określony został w Regulaminie udostępniania przez banki Ukrainy informacji konsumentowi o warunkach kredytowania oraz łącznej wartości kredytu, zatwierdzonym przez Uchwałę Zarządu Narodowego Banku Ukrainy Nr 168 z dnia 10.05.2007 r. (zwanym w dalszej treści Regulaminem), którego pkt. 2.4 stanowi, że banki zobowiązane są do odbioru od konsumenta w formie pisemnej potwierdzenia zapoznania się z taką informacją. Takie przepisy prawne obowiązują kredytodawców do udzielenia informacji potencjalnemu pożyczkobiorcy nie tylko

na temat umowy o kredyt konsumpcyjny, lecz także na temat operacji kredytowej w ogóle.

Umowa o udzielenie kredytu konsumpcyjnego zawierana jest w formie pisemnej, przy czym jeden z oryginałów umowy dostaje konsument. Obowiązek udowodnienia faktu, że jeden z oryginałów został przekazany do konsumenta, spoczywa na kredytobiorcy. Umowa o kredyt wymaga formy pisemnej pod rygorem nieważności.

Zgodnie z art. 11 ust. 6, 7 ustawy «O ochronie praw konsumentów», konsumentowi przysługuje prawo do odwołania w ciągu 14 dni kalendarzowych swojej zgody na zawarcie umowy o udzielenie kredytu konsumpcyjnego bez wyjaśnienia powodów jego decyzji. Odwołanie zgody w postaci powiadomienia pisemnego konsument powinien doręczyć osobiście albo przez pełnomocnika lub przesłać do kredytodawcy przed wygaśnięciem 14-dniowego terminu. Równocześnie z odwołaniem zgody na zawarcie umowy o udzielenie kredytu konsumenckiego, konsument powinien zwrócić kredytodawcy środki pieniężne lub towar, uzyskane z tytułu umowy. Konsument także spłaca odsetki za okres liczony od momentu otrzymania środków do momentu ich zwrócenia według określonej w umowie stopy procentowej, jednakże nie jest zobowiązany do dokonania jakichkolwiek innych płatności w związku z rezygnacją. Prawo do odwołania zgody nie dotyczy: kredytów konsumpcyjnych zabezpieczonych hipoteką; kredytów konsumpcyjnych do zakupu mieszkania; kredytów konsumpcyjnych udzielonych na zakup usługi, która została wykonana przed zakończeniem okresu odwołania zgody.

Warto zaznaczyć, że prawo do odwołania zgody, określone w wyżej opisanej ustawie, jest dość specyficzne, gdyż taka możliwość nie dotyczy innych umów. Jako ogólnie obowiązująca, nie została ona wspomniana też w Rozdziale 53 KC Ukrainy zatytułowanym «Zawieranie, zmiana i rozwiązanie umowy», poza tym ustawodawstwo w sposób dość schematyczny przedstawia skutki prawne realizacji przez pożyczkobiorcę tego prawa, a niektóre z nich są w ogóle nielogiczne (na przykład zwrócenie przez pożyczkobiorcę nie środków pieniężnych, lecz towaru, mimo że umowa o udzielenie kredytu konsumpcyjnego przewiduje udzielenie kwoty pieniężnej, a nie towaru). Poza tym, słuszne wydaje się rozdzielenie konstrukcji realizacji przez pożyczkobiorcę prawa do odwołania zgody, rezygnacji z umowy, przedterminowego spłacenia kredytu oraz rozwiązania takiej umowy.

Jakakolwiek umowa o świadczenie usług finansowych, jeżeli obowiązujące prawo nie stanowi inaczej, powinna zawierać: nazwę dokumentu, adres i dane podmiotu gospodarczego; nazwisko, imię oraz imię ojca osoby fizycznej, która jest odbiorcą usługi finansowej oraz jej adres; nazwę, siedzibę osoby prawnej; nazwę operacji finansowej; wysokość aktywu finansowego w ekwiwalencie pieniężnym, terminy jego wniesienia oraz warunki rozliczeń wzajemnych; okres umowy; sposób naniesienia zmian i zawieszenia umowy; prawa i obowiązki stron, odpowiedzialność stron za niewykonanie lub niewłaściwe wykonanie warunków umowy; potwierdzenie udzielenia klientowi odpowiedniej informacji; inne warunki na pod-

stawie porozumienia stron; podpisy stron (art. 6 ust. 1 ustawy «O usługach finansowych i państwowej regulacji rynku usług finansowych»). Jednak faktycznie większość z tych wymogów dotyczy szczegółów umowy, a nie istotnych warunków.

W zakresie porozumienia między kredytodawcą a kredytobiorcą ustawodawstwo ustala wymogi osobno. W umowie o udzielenie kredytu konsumpcyjnego powinny zostać wykazane: kwota kredytu; szczegółowy opis łącznej wartości kredytu dla konsumenta (w ekwiwalencie procentowym i kwotowym) z uwzględnieniem stopy procentowej kredytu oraz kosztów wszystkich usług (rejestratora, notariusza, ubezpieczyciela, rzeczoznawcy etc.), związanych z otrzymaniem, obsługą, spłaceniem kredytu oraz z zawarciem umowy o udzielenie kredytu konsumpcyjnego; datą udzielenia kredytu lub – w razie, gdy kredyt spłacany jest w ratach – datą i kwotą spłacania rat kredytu oraz innych warunków udzielenia kredytu; prawo do przedterminowego spłacenia kredytu; rocznej stopy procentowej kredytu; warunków przedterminowego rozwiązania umowy, jak i pozostałych warunków określonych przez obowiązujące prawo (art. 11 ust. 4 akapit 4 ustawy «O ochronie praw konsumentów»). Takie podejście ustawodawcze do ustalenia warunków umowy o udzielenie kredytu konsumpcyjnego, jak również do informacji, co do której zostaje pouczony konsument przed dokonaniem wskazanej czynności prawnej, jest dosyć niesystemowe, jest niepełne i niejasne ze względu na następujące fakty: 1) jednoczesną regulację kwestii przedmiotów i warunków umowy, z których te ostatnie dotyczą nie tylko wspomnianej czynności prawnej, lecz także innych, przy czym istotne warunki umowy o udzielenie kredytu konsumpcyjnego nie zostały określone osobno; 2) odrębne warunki takiej umowy rozdzielono na części w różnych punktach; 3) w praktyce udzielenie usług w zakresie kredytowania konsumpcyjnego może być realizowane poprzez zawarcie nie jednej, lecz kilku powiązanych ze sobą umów, jednak ustawodawcze ustalenie opłaty z tytułu innych usług, oprócz bezpośrednio kredytowania, określa mieszany charakter takiej umowy. Przy tym w przytoczonych normach ustawodawczych nie została opisana procedura przeprowadzenia operacji kredytowej w całości: drogą zawarcia umowy mieszanej, szeregu powiązanych ze sobą umów, konkretyzowania koniecznych z ich grona oraz tych, które są niekonieczne; 4) niektóre warunki nie zostały wymienione wśród tych, które powinny podać strony w takiej umowie, mimo że są one konieczne w świetle takich zobowiązań z tytułu umowy, w szczególności warunki dotyczące użycia środków kredytowych w określonym celu. Reasumując powyższe, należy stwierdzić, że nie możemy z treści podanych norm ustawodawczych otrzymać pełnej i usystematyzowanej wiedzy na temat warunków takiej umowy, a więc także zobowiązań z tytułu kredytu konsumpcyjnego.

Istotnym elementem każdej umowy jest regulacja dotycząca jej przedmiotu. W przytoczonych wyżej przepisach prawnych warunek ten został ujęty jako «wielkość aktywu finansowego» lub «kwota kredytu». Biorąc pod uwagę fakt, że umowa o udzielenie kredytu konsumpcyjnego należy – zgodnie z obowiązującym prawem – do grupy umów o świadczeniu usług, określenie przedmiotu powinno za-

wierać charakterystykę nie tylko aktywów finansowych, co do których strony zawierają porozumienie, lecz także charakterystykę samej usługi, tj. działań w zakresie udzielenia tych aktywów. Usługa kredytowa jest rodzajem usług finansowych, których wykaz został określony w ustawie «O usługach finansowych i państwowej regulacji rynku usług finansowych». Art. 4 ust. 1 pkt. 6 ww. ustawy przewiduje usługę taką, jak udzielenie środków pieniężnych w postaci pożyczki, w tym na warunkach kredytu finansowego, a zgodnie z art. 1 ust. 1 pkt. 4 tejże ustawy, do aktywów finansowych zalicza się środki pieniężne, papiery wartościowe, zobowiązania dłużne oraz wierzytelności dłużne, niezaliczone do papierów wartościowych.

W umowach o świadczenie usług, z których pomocą równocześnie odbywa się przemieszczenie dóbr materialnych, w celu pełniejszego określenia przedmiotu, warto zwrócić uwagę na obydwa składniki tego istotnego warunku umowy, tj. scharakteryzować istotę prawną samej usługi oraz dokładnie nazwać mienie, które zostaje przekazywane w procesie świadczenia usługi. Zgodnie z umową o udzielenie kredytu konsumpcyjnego świadczony jest rodzaj usługi finansowej, polegającej na przekazaniu przez kredytodawcę na rzecz kredytobiorcy (osoby fizycznej) waluty narodowej w celu użycia jej dla zaspokojenia jego potrzeb osobistych o charakterze konsumpcyjnym oraz zwróceniu po upływie ustalonego okresu tejże kwoty pieniężnej, powiększonej o odsetki wraz z opłatą za świadczenie usługi. Z powyższego wynika, że taka umowa może towarzyszyć tylko udzieleniu kredytu w walucie narodowej Ukrainy. Zakaz kredytowania konsumpcyjnego w zagranicznej walucie na terenie Ukrainy na obecnym etapie rozwoju gospodarki narodowej wydaje się słuszny. Jeśli środki pieniężne są udzielane pożyczkobiorcy w gotówce, uzyskuje on prawo własności do nich, jeżeli nie, to przysługuje mu prawo o charakterze wierzytelności.

Warunek dotyczący płatności w umowach o udzielenie kredytu konsumpcyjnego w ustawodawstwie został określony również w sposób niejednoznaczny, ponieważ art. 1054, 1056-1 KC Ukrainy wspominają tylko o odsetkach w charakterze opłaty, natomiast art. 11 ustawy «O ochronie praw konsumentów» traktuje ten warunek o wiele szerzej i dość niejednoznacznie. W praktyce przy udzieleniu kredytu konsumpcyjnego w charakterze opłaty przewidziano ustalenie procentów, prowizji, innych opłat. Procenty są płatnością z tytułu usługi kredytowej, której wysokość jest wyliczana na podstawie określonej w umowie stopy procentowej. Stopa procentowa kredytu może być stała lub zmienna. Rodzaj stopy procentowej ustalany jest w umowie kredytowej. Wysokość procentów, rodzaj stopy procentowej (stała lub zmienna) oraz tryb dokonania płatności z tytułu umowy kredytowej są określane w umowie w zależności od ryzyka kredytowego, udzielonego zabezpieczenia, popytu i podaży, które złożyły się na rynku kredytowym, okresu korzystania z kredytu, wysokości stopy dyskontowej i innych czynników. Stała stopa procentowa jest niezmienna w ciągu całego okresu ważności umowy kredytowej. Ustalona w umowie wysokość oprocentowania stałego nie może zostać zwiększona przez bank w trybie jednostronnym. Warunek umowy zapowiadający

prawo banku do samodzielnej zmiany stałej stopy procentowej jest nieważny. W razie użycia zmiennej stopy procentowej, kredytodawca, przestrzegając określonej w umowie okresowości, ma prawo do samodzielnego podniesienia oraz zobowiązany jest do zmniejszenia stopy procentowej w sposób zgodny z warunkami określonymi przez umowę kredytową. Kredytodawca zobowiązany jest do poinformowania na piśmie pożyczkobiorcy, poręczyciela oraz innych osób, zobowiązanych z tytułu umowy, o zmianie stopy procentowej najpóźniej 15 dni kalendarzowych przed wejściem w życie nowej stopy. Umowa kredytowa określa tryb wyliczenia zmienianej stopy procentowej z użyciem uzgodnionego przez strony współczynnika. Tryb wyliczenia zmiennej stopy procentowej powinien pozwalać na precyzyjne stwierdzenie wysokości stopy procentowej kredytu na każdy moment czasowy w całym okresie ważności umowy kredytowej. Kredytodawca nie ma prawa do zmiany określonego w umowie kredytowej trybu wyliczania zmiennej stopy procentowej bez uzyskania zgody pożyczkobiorcy. W razie użycia zmiennej stopy procentowej w umowie kredytowej, powinien zostać wskazany maksymalny poziom zwiększenia stopy procentowej.

W punkcie 3.1 Regulaminu czytamy, że banki są zobowiązane przez umowę kredytową lub aneks do umowy do udostępniania szczegółowego opisu wartości kredytu z uwzględnieniem stopy procentowej kredytu, kosztu wszystkich usług towarzyszących oraz innych zobowiązań finansowych konsumenta. W warunkach umów poddanych badaniu, oprócz stopy procentowej, strony przewidują spłatę przez pożyczkobiorcę różnych opłat prowizyjnych. Zgodnie z art. 47 ust. 12 ustawy Nr 2121-III z dnia 07.12.2000 r. «O bankach i działalności bankowej», bank samodzielnie ustanawia stopy procentowe i prowizje z tytułu świadczonych usług. Jednak sporne i niedoskonałe prawne ujęcie tej kwestii powoduje, że banki mają możliwość otrzymywania prowizji nie tylko w charakterze nagrody za rzeczywiście wykonane usługi, lecz także za usługi niewykonane. Kwestia prawomocności ustanowienia i pobierania prowizji składa się z kilku elementów. Po pierwsze, ustawodawstwo Ukrainy nie podaje wyczerpującego, czy nawet Przykładowego, wykazu opłat prowizyjnych, które mogą być stosowane przez bank lub inną organizację kredytową. Kredytodawcy samodzielnie ustalają wynagrodzenie prowizyjne za świadczone usługi. Takie płatności mogą być jednorazowe (za wydanie kredytu, za przygotowanie, opracowanie dokumentów i przeprowadzenie operacji, za otrzymanie środków kredytowych gotówką, za udzielenie informacji na temat zaległości, za przedterminowe całkowite lub częściowe zwrócenie środków kredytowych itp.) oraz okresowe (comiesięczne w postaci stałej kwoty lub kwoty zależnej od pozostałości, na przykład, za obsługę linii kredytowej, za obsługę kasową itp.). Brak wyczerpującego wykazu usług, z których tytułu możliwe jest pobieranie opłat w postaci prowizji, spowodował, że w istotnej liczbie przypadków takie opłaty są pobierane z tytułu czynności nie będących świadczeniem usług. Te prowizje, które są uznawane za świadczenie odpowiednich usług przez bank lub innego kredytodawcę, powinny być pobiera-

ne na podstawie umów o świadczenie takich usług (na przykład, prowizja z tytułu obsługi linii kredytowej – zgodnie z umową o otwarcie linii kredytowej). Konsument nie jest zobowiązany do dokonywania opłat, spłaty procentów, prowizji lub innych kosztownych elementów kredytu, które nie zostały wskazane w umowie. Kredytodawców obowiązuje zakaz ustalania w umowie o udzielenie kredytu konsumpcyjnego jakichkolwiek opłat, procentów, prowizji, innych płatności itp. z tytułu czynności niebędących usługą w rozumieniu ustawy «O ochronie praw konsumentów» (za usługę uważa się działalność wykonawcy polegająca na udzieleniu (przekazaniu) konsumentowi pewnego określonego w umowie dobra materialnego lub niematerialnego, na podstawie indywidualnego zamówienia konsumenta w celu zaspokojenia jego potrzeb osobistych).

Warto więc określić w ustawodawstwie Ukrainy wykaz prowizji, które mogą być pobierane w trakcie prowadzenia działalności kredytowej przez banki lub innych kredytodawców; każdy rodzaj prowizji powinien być ustalany jako opłata z tytułu świadczenia odrębnej usługi finansowej lub innej, poprzedzonej odpowiednim porozumieniem, zawartym przez strony drogą podpisania umowy nazwanej lub mieszanej.

Przy uzgodnieniu warunków spłaty strony powinny określić możliwe sposoby spłacenia zaległości z tytułu umowy kredytowej. Strony koniecznie powinny opracować harmonogram spłacania kredytu, będący nieodłączną częścią umowy o udzielenie kredytu konsumpcyjnego. Najczęściej stosowane metody to metoda rat malejących oraz metoda annuitetowa. Z kolei, spłata rat malejących to opłata, przy której całą zaległą kwotę dzieli się na określone części. Każdego miesiąca spłacana jest kolejna część wraz z odsetkami naliczanymi za pozostałość długu podstawowego. Raty annuitetowe (równe) to regularne comiesięczne lub cokuwartalne płatności, obliczone na spłacenie długu podstawowego, odsetek i opłat prowizyjnych, które są wyliczane w taki sposób, że w momencie zakończenia okresu ważności umowy – pod warunkiem wywiązania się przez pożyczkobiorcę ze wszystkich zobowiązań – dług zostaje w całości spłacony. Szczególną cechą stosowania spłat annuitetowych jest to, że prawo nie określa sposobu ich wyliczenia, dlatego kredytodawca samodzielnie opracowuje warunki dokonywania tego lub innego rodzaju spłaty, co niewątpliwie nie zawsze sprzyja zapewnieniu optymalnych warunków realizacji interesów pożyczkobiorcy.

Warunek dotyczący okresu spłaty jest wcieleniem zasady okresowości kredytowych stosunków prawnych. Określa go pewien okres czasowy, z którego wygaśnięciem pożyczkobiorca powinien wywiązać się ze swoich zobowiązań w zakresie wygaszania długu oraz spłacania usługi kredytowej, a kredytodawca zrealizować swoje prawo domagania się jego wykonania. Według kryterium funkcjonalnego w trakcie wykonywania zobowiązań z tytułu umowy o udzielenie kredytu konsumpcyjnego okresy spłaty rozdzielane są na dwie części: podstawową (okres umowy, okres realizacji podstawowych praw i obowiązków) oraz wspomagającą (okres prolongaty umowy, okres odroczenia płatności, okres przekazania nowej

informacji dotyczącej, na przykład, zmiany miejsca zamieszkania strony, propozycji w sprawie zmiany warunków umowy itp.).

Strony mogą przedłużyć okres wykonania zobowiązań w zakresie zwrócenia środków kredytowych (prolongować świadczenie usługi kredytowej). W taki sposób odbywa się restrukturyzacja zaległości kredytowej, która daje kredytobiorcy możliwość łatwiejszego rozliczenia się ze zobowiązania kredytowego, a dla kredytodawcy możliwość odzyskania środków wynikających z tytułu problemowych kredytów. Mechanizm taki stosowany jest przez kredytodawców w praktyce, ponieważ pozwala na zmniejszenie części nieściągalnych należności. Na podstawie restrukturyzowanych umów bankowi przysługuje prawo do zwolnienia pożyczkobiorców z jakichkolwiek sankcji karnych za nieterminowe wykonywanie warunków umów kredytowych, odnotowanych przed restrukturyzacją. Ważnym negatywnym aspektem takiej opcji ustawodawczej jest dopuszczalność jej stosowania wobec pożyczkobiorców bez konkretyzacji kryteriów takiej dyferencjacji.

Jeśli chodzi o docelowe skierowanie środków kredytowych, mogą one zostać użyte do zakupu, zamówienia jakiegokolwiek towaru, serwisu czy usługi dla potrzeb osobistych, niezwiązanych bezpośrednio z działalnością gospodarczą lub pełnieniem obowiązków pracownika najemnego. Ten właśnie warunek jest decydujący przy klasyfikowaniu umowy o udzielenie kredytu konsumpcyjnego jako odrębnego rodzaju umów kredytowych i powinien koniecznie być uzgadniany przez strony. W trakcie kredytowania kredytodawcy kontrolują docelowe użycie udzielonych na rzecz pożyczkobiorcy środków poprzez sprawdzenie dokumentów, udostępnionych podczas zawarcia umowy, sprawozdań o wykorzystaniu środków kredytowych oraz innych dokumentów, określonych w umowie kredytowej, a także drogą kontroli na miejscu.

Ważne podejście konceptualne zapowiada art. 11 ust. 5 ustawy «O ochronie praw konsumentów», dotyczy ono niesprawiedliwych warunków w umowach, przewidujących, w szczególności, że: 1) do udzielenia kredytu wymagane jest przekazanie w charakterze zabezpieczenia całej kwoty lub części kwoty kredytu, lub użycie jej w całości czy częściowo w celu złożenia depozytu czy też wykupu papierów wartościowych lub innych instrumentów finansowych, oprócz przypadków, gdy konsument z tytułu takiego depozytu, wykupu papierów wartościowych oraz wykorzystania innych instrumentów finansowych otrzymuje taką stawkę procentową, która równa jest lub większa od stopy procentowej kredytu; 2) konsument zobowiązany jest w trakcie zawierania umowy do zawarcia innej umowy z kredytodawcą lub osobą trzecią, wybraną przez kredytodawcę, oprócz przypadków, gdy zawarcie takiej umowy jest wymagane przez ustawodawstwo i/lub koszty z tytułu takiej umowy zostały przewidziane w składce łącznej wartości kredytu dla konsumenta; 3) dopuszczalne zmiany jakichkolwiek kosztów z tytułu umowy oprócz stopy procentowej; 4) ustalane są dyskryminujące wobec konsumenta zasady zmiany stopy procentowej.

Dość często w praktyce pożyczkobiorcy realizują prawo do przedterminowego zwrócenia środków kredytowych, określone w art. 11 ust. 8 ustawy «O

ochronie praw konsumentów». Jeśli konsument skorzysta ze swojego prawa do spłacenia kredytu drogą zwiększenia spłacanych rat, kredytodawca zobowiązany jest do skorygowania zobowiązań kredytowych na rzecz pożyczkobiorcy. Konsument, w razie przedterminowego spłacenia kredytu konsumpcyjnego, spłaca procenty z tytułu korzystania z kredytu oraz pokrywa koszt wszystkich usług związanych z obsługą i spłacaniem kredytu, za okres faktycznego korzystania z kredytu. Kredytodawcę obowiązuje zakaz odmówienia konsumentowi przyjęcia płatności w razie przedterminowego zwrócenia kredytu konsumpcyjnego oraz ustalania jakichkolwiek dodatkowych opłat związanych z przedterminowym spłaceniem kredytu konsumpcyjnego. Warunek umowy o udzielenie kredytu konsumpcyjnego, przewidujący dokonanie przez konsumenta jakiegokolwiek dodatkowej płatności, w razie przedterminowego zwrócenia kredytu konsumpcyjnego jest nieważny. Takie podejście ustawodawcze jest dość uproszczone i nie uwzględnia specyfiki prowadzenia działalności kredytowej, skutkując jednocześnie tym, że kredytodawcy przy zawarciu takich umów usiłują zrekompensować swoją ewentualną stratę zysku poprzez ustalenie rozmaitych płatności, których natura prawna nie jest precyzyjnie określona.

Pozostaje także szereg innych nieuzgodnionych przepisów prawnych, dotyczących kredytowania konsumpcyjnego, z których każdy może zostać przedmiotem odrębnego badania naukowego. P Jednym z przykładów jest kwestia problematyczności rozpatrywania kategorii sporów, wynikających z umów o udzielenie kredytu konsumpcyjnego, potwierdzona zarówno w uchwale Wyższego Sądu Specjalistycznego w sprawach cywilnych i karnych Nr 5 z dnia 30.03.2012 r. «W sprawie praktyki stosowania przez sądy ustawodawstwa przy rozstrzygnięciu sporów, wynikających z kredytowych stosunków prawnych», jak również w orzeczeniach Sadu Najwyższego, dotyczących praktyki sądowej w zakresie rozstrzygnięcia postępowań cywilnych, wynikających z kredytowych stosunków prawnych, z dnia 13.12.2010 r. oraz z dnia 11.11.2011 r.

Dyskusje toczą się również wokół kwestii współmierności sposobów ochrony naruszonych praw przez strony umowy o udzielenie kredytu konsumpcyjnego oraz realizacji prawa do ich wyboru; dopuszczalnego stosowania różnych rodzajów zabezpieczenia wykonania takich zobowiązań; podstaw oraz trybu zawieszenia zobowiązań kredytowych; zakresu praw i obowiązków z tytułu takich umów, które mogą być przekazywane na podstawie prawa dziedziczenia; współmierności form odpowiedzialności cywilno-prawnej, które mogą być stosowane w razie niewykonania lub niewłaściwego wykonania zobowiązań kredytowych etc. Istotna specyfika zobowiązań kredytowych, w tym też w zakresie świadczenia usług kredytowych na rzecz konsumentów, wymaga wyszczególnienia zasad konceptualnych, a później określenia szczegółów regulowania prawnego takich relacji w odrębnych aktach normatywnych. Dlatego przyjęcie ustawy «O kredytach konsumpcyjnych», uwzględniającej teoretyczne rozwiązania oraz opracowane przez praktykę sądową podejścia do wskazanej kwestii jest potrzebą czasu.

Podsumowując, możemy stwierdzić, że konceptualne podejście w prawnej regulacji kredytowania konsumpcyjnego na Ukrainie potrzebuje doskonalenia z uwzględnieniem następujących głównych aspektów: dokładnego określenia szczegółów regulacji wynikających z umowy stosunków prawnych, zrównoważenia prawodawczych gwarancji realizacji interesów uczestników tych stosunków, zwiększenia możliwości minimalizacji ryzyka kredytowego, unifikacji terminologii prawodawczej i uproszczenia ustawodawczych konstrukcji, zapewnienia warunków odpowiedniego definiowania przepisów prawnych w tym zakresie.

Summary

Conceptual Principles of Legal Regulation of Consumer Crediting in Ukraine

The article addresses the research of principles of consumer crediting legal regulation in Ukraine. The author stresses, that conceptual attitudes concerning the improvement of legislation on consumer crediting are as follows: specification of peculiarities of these relations contractual regulation; balancing of legislative guaranties of the interests of these social relations participants. The author makes her own propositions as to the improvement of current civil legislation of Ukraine.